

av att faktiskt vara till utan att det på något sätt var nödvändigt att det skulle vara så – världens och människans absoluta kontingens.

För den som vill ha en riktigt gedigen ingång i vad man skulle kunna kalla en klassisk ”kristen filosofi” och dess relation till den evolutionära biologin, långt bortanför uttjatade stereotyper, är detta en utmärkt bok. Den kräver en hel del av läsaren, och en del filosofiska förkunskaper torde vara nödvändiga. Man bör kanske också uppmärksamma att det inte förekommer någon reflektion om evolutionsläran i förhållande till den ena eller den andra bibeltexten, eller till de systematisk-teologiska frågor som annars ofta präglar debatten. Det finns flera mer självklara och användarvänliga böcker inom det här fältet, men när det gäller den filosofiska och teologiska nivån är det här en svårslagen bok. Den rekommenderas varmt.

Andreas Nordlander

Lektor i tros- och livsåskådningsvetenskap,
Göteborgs universitet

Släpp fången loss! ”Gud” bland metaforer och apofatiska provisorier

K.G. Hammar

Stockholm: Verbum, 2015

K.G. Hammars senaste bok, *Släpp fången loss!* är en personlig och teologiskt medveten bok om Gud, skriven för vad jag uppfattar en bred läsekrets. De akademiska teologerna får tillräckligt mycket för att kunna ta Hammars tankar på allvar och lekmannen kan relativt enkelt tillgodogöra sig dem och fundera vidare. Språket är direkt och vackert.

I boken vill Hammar, som titeln antyder, frigöra Gud från olika bindningar, de flesta gäller språkets makt att förkrympa

och objektifiera det som omtalas. Om jordiska ting fungerar språket ofta väl men när man skall tala om Gud bryts språket ner. Våra ord och begrepp rymmer inte mysteriet Gud.

En annan bindning som Gud behöver frigöras från, enligt Hammar, är traditionerna och tolkningarna. Traditionen gör att orden blir – Fader, Son, Ande ... kyrka, Kristus, inkarnation – fångslena, färdiga svar på frågor som inte längre ställs. Men, menar Hammar, all tradition måste tolkas och ingen har ett egentligt tolkningsföreträde. Vi kan omförhandla traditionens erfarenheter i ljuset av samtidens och så revidera de grundläggande orden för den kristna tron. Ja vi inte bara kan, vi *måste* göra detta för att Gud inte skall bli en fånge i traditionernas stelbenta värld.

En tredje bindning är filosofisk och ärendet löper som en röd tråd genom hela boken. Den grekiska filosofin inspirerade de tidiga kristna att begreppsliggöra Gud, enligt Hammar, i termer av en natur, essens eller väsen med bestämda egenskaper. Gud så förstådd blir ett ting bland andra ting, något som kan gripas eller definieras. I likhet med den postmoderna kritiken av metafysiska och traditionella termer för Gud menar Hammar att detta leder till maktspråk där vi dominerar Gud. Dessutom kan Gud bli ett instrument för min vilja till makt och dominans över andra.

Mot denna bakgrund ställer Hammar upp ett antal metaforer för Gud – som berättelse, verb, Omega, vilja, fråga, möjlighet och ande. En metafor leder tanken vidare, är medvetet otydlig, öppen och inte kontrollerande. Metaforen gör också ett motstånd mot våra tendenser till att fånga Gud i orden, den låter sig inte utan vidare intvingas i en tolkningstradition. Till detta lägger också Hammar sig i linje

med en del av den mystiska och apofatiska traditionen (!): vi kan inte veta vad Gud är i sig utan bara vad Gud inte är. Allt tal om Gud blir, som undertiteln säger, ”apofatiska provisorier”. En medvandrare i denna såväl som i tidigare böcker av Hammar är Dag Hammarskölds *Vägmärken*, vars mystiska ådra ofta kommer fram i *Släpp fången loss!* Den mystik som åsyftas här är dock inte en världsfrånvärd mystik utan en som är närvarande i vardagen och handlingen.

Jag får intrycket att Hammar i denna uppgörelse med traditionen och kyrkans förmenta monopol på det religiösa språket och sökandet efter ett intimare och mer levande språk har utvecklats sedan hans bok som kom ut under hans tid som ärkebiskop där han valde att tala om GUD och ”gud”. Ett relativt krångligt sätt att försöka uttrycka den teologiska resa och rörelse som denna bok ger vid handen. Jag slås också av hur nära evangelierna denna bok lägger sig, hur ofta Jesus inte bara omnämns i förbifarten utan verkar ha en central plats i sökandet efter tron och Gud.

Många av bokens frågor, dess många ansatser och tentativa slutsatser (i den mån de nås) – som anti-konsumism, att inte göra Gud till ett ting i världen, att motverka vår tids individualism etc etc – ställer jag villigt och glatt upp på. De är så många att det inte går mer än att antyda men det görs på ett sätt som är tankeväckande och inbjudande och inte sällan personligt, av en erfaren och omsusad men alltjämt nyktert försiktigt tillbakablickande ärkebiskop och professor emeritus. Det är gott att tänka teologiskt kring dessa spörsmål och Hammar bjuder in till samtal.

Men jag finner att trots att jag färdas mot ett liknande mål så har jag en annan förståelse av den underliggande berättel-

sen. Enkelt kan det uttryckas så här: där Hammar känner sig tvingad att göra ett val finner jag att mig säga ”både-och!”. Några exempel. Han menar att det är viktigt att skilja mellan historiens Jesus och den Jesus som är existentiellt meningsfull – Jesus beskrivs som den starkaste metaforen för Guds närvaro. Men varför en sådan dikotomi? Varför skulle inte korrespondensskriterium för sanning kunna vara existentiellt betydelsefullt? När Paulus på ett o-teoretiskt (inte a-teoretiskt!) plan talar om uppståndelsen argumenterar han emot söndringen mellan mening och historia (1 Kor. 15).

En annan underliggande motsättning är den mellan Gud som väsen och essens å ena sidan och process och relation å den andra. Men varför denna motsättning? Har inte det traditionella språket för Gud i trosbekännelsen inte rymd nog att se Gud som både-och? Finns det inte i den rymden möjlighet att röra sig utan att Gud blir ett objekt? Jag ser inte att Hammar har visat på motsatsen. Det kan man kanske heller inte begära i en så kort bok. Men jag finner det problematiskt att avfärda traditionen på så lösa grunder.

Ett skäl till att förkasta den traditionella synen på Gud – som en och tre på samma gång (med tillhörande och förutsatta med ibland oartikulerade substansmetafysik) – är att den synen antas göra Gud till ett objekt eller ting bland andra ting ... d.v.s. en förtäckt form av avgudadyrkan! Men då är det märkligt, anser jag, att lägga sig platt och bjuda in processteologer som Cathrine Keller: om Gud är en process, inte känner till framtiden bättre än jag etc. vad är då Gud om inte ting bland andra ting i kosmos? Visst, Gud är målet för allting (tänk Teilhard de Chardin!), den som blir och kommer i slutet på en process (ja, tänk gärna Darwin!). Men den strategin hjälper väl knapp-

past att göra Gud till något mer än det skapade? Detta är grundläggande teologiska frågor och signalerar djupa menings-skiljaktigheter mellan mig och Hammar. Och jag måste här också framhålla, *contra* Hammar, att man i den traditionella gudsförståelsen inte har objektifierat Gud, trots sitt anammandet av t.ex. bokstavligt tal om Gud och substans-metafysik. Teologer som David Burrell, Brian Davies eller Dennys Turner har medvetet och, i min mening, övertygande tillbakavisat en sådan kritik. Försöken att ”definiera” Gud har på både teologiska och filosofiska grunder ansetts som ett ohållbart projekt. (Thomas av Aquino, för att nämna en traditionell teolog, börjar sin stora *Summa* med att säga att Gud existerar men att vi inte kan förstå vad Gud är i sig utan måste förstås i kontrast till den skapade verkligheten: inte ändlig, inte i tiden etc.) Istället är det bättre att tänka sig att de förmoderna teologerna vände upp och ner på de grekiska tankeformerna och använde dem selektivt för att i sin tid kunna artikulera de radikala kristna sanningarna: skapelse ur intet, Gud som absolut skapare och treenig samt inkarnationen. Dessa var tankar som den grekiska filosofin inte kunde förstå sig på – än mindre kan den moderna filosofin det, eller för den delen den postmoderna filosofin (som förefaller vara Hammars filosofiska allians). Jag föreslår inte att vi naivt skall vrida klockan tillbaka utan att vi interagerar konstruktivt med ”förmodern” filosofi och teologi. På de sista sidorna säger Ham-

mar att hans Gudsbild mycket riktigt överensstämmer med de postmoderna tankeformerna. *Släpp fången loss!* framträder som en apologi för den form av postmodern teologi som premierar det ”senaste”. I min mening har en sådan position inte tillräckligt lösgjort sig från modernismens förakt för traditionen. Istället för att ersätta måste vi i dag fortsätta och vända upp och ner på de filosofiska förutsättningarna och använda det som låter sig användas. T.ex. har Buber, som Hammar diskuterar, lärt oss att förstå skillnaden mellan ”jag”, ”det” och ”du” – dessa begrepp har stor relevans för teologins språk. Men här behöver vi inte kasta överbord eller helt omförhandla allt förmodernt som gör motstånd. För vill Hammar verkligen ha det motstånd han så uppenbart söker i gudsbegreppet genom metaforik och apofaticism, så bör han kanske försöka tänka mer både-och än antingen-eller. Det vore dessutom, ironiskt nog, kanske mer postmodernt.

Mycket mer finns att säga om denna teologiskt (insikts-)fulla och engagerande bok och jag hoppas, trots (eller på grund av) en kritik som min, skall generera goda samtal framöver.

P.S. I skrivande stund spelar Joel Halldorf och Patrick Hagman in en pod för Dagen på den numera så populära ”läsarpodden” (<https://itunes.apple.com/se/podcast/lasar-podden/id1037377838?l=en>), där de diskuterar Hammars bok.

Stefan Lindholm